

Mensenrechten en burgerschap in het geschiedenisonderwijs

De VGN ontvouwde in haar publicaties *Bij de Tijd 1, 2 en 3* haar visie op de toekomst van het vak geschiedenis. Het College voor de Rechten van de Mens ziet in deze uitwerking naast expliciete aandacht voor burgerschapsvorming ook veel aanknopingspunten voor mensenrechteneducatie. Frauke de Kort beargumenteert wat het vak geschiedenis kan doen voor het versterken van mensenrechten in het onderwijs. Daarnaast doet ze een voorstel voor een vakoverstijgende aanpak van burgerschapsvorming en mensenrechteneducatie.

Het College voor de Rechten van de Mens werd in 2012 als onafhankelijk mensenrechteninstituut van Nederland opgericht. Het nam de taken van de Commissie Gelijke Behandeling over en kreeg een breder mensenrechtenmandaat. Een van zijn wettelijke taken is het stimuleren en coördineren van onderwijs over mensenrechten.¹ Dit kwam niet uit de lucht vallen: Nederland heeft zich er middels vele internationale verdragen en verklaringen toe verbonden mensenrechteneducatie en burgerschapsvorming in Nederland te versterken. Ook is mensenrechteneducatie een van de doelen van het recht op onderwijs volgens het VN-Kinderrechtenverdrag (art.29). Het College is dan ook van mening dat mensenrechten structureel moeten worden ingebed in het Nederlandse onderwijs, onder meer via het curriculum van het funderend onderwijs. Maar wat is dat nu: mensenrechteneducatie? Wat is de link met burgerschapsvorming? En de rol van geschiedenis hierin?

Kort gezegd bestaat mensenrechteneducatie uit onderwijs voor, over en door mensenrechten.² Onderwijs voor mensenrechten omschrijft het doel, namelijk mensen in staat stellen van hun rechten gebruik te maken, de rechten van anderen te respecteren en aan hun verwezenlijking bij te dragen. Daarvoor zijn bepaalde kennis en vaardigheden onontbeerlijk: onderwijs over mensenrechten. Want als je niet weet en begrijpt wat jouw eigen rechten zijn, en de relatie met die van anderen, kun je deze ook niet herkennen en leren onderschrijven. En om het vermogen tot handelen te ontwikkelen, heb je vaardigheden nodig. Maar ook dat is niet voldoende om tot een positieve houding ten aanzien van je eigen rechten en die van anderen te komen. Daarvoor moet je in de (school)praktijk respect voor mensenrechten, onderwijs door mensenrechten, ervaren. Anders zijn het maar loze woorden en beloftes. De school is daarmee voor leerlingen een plaats van leren over, oefenen met en ervaren van mensenrechten.

Rechtsstaat

Burgerschapsvorming en mensenrechteneducatie liggen in elkaars verlengde en versterken elkaar.³ Het uiteindelijke doel van burgerschapsvorming is het bevorderen en beschermen van de democratische rechtsstaat. We willen voorkomen dat deze via democratische weg of anderszins wordt ondermijnd, omdat we met zijn allen hebben vastgesteld dat democratie de minst slechte staatsvorm is. Waar burgerschapsvorming de nadruk legt op het kunnen uitoefenen en verdedigen van de *democratische* rechten en plichten in de samenleving, het waarderen van diversiteit en ►

Frauke de Kort is beleidsadviseur mensenrechten bij het College voor de Rechten van de Mens. Ze is ook docent maatschappijleer en maatschappijwetenschappen.

Eleanor Roosevelt was de drijvende kracht achter het opstellen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Hier houdt ze de verklaring (in het Spaans) uit 1949 omhoog.

1 Zie Wet van 24 november 2011, houdende de oprichting van het College voor de Rechten van de Mens (Wet College voor de Rechten van de Mens), mensenrechten.nl/over-ons/taken.

2 Zie o.a. United Nations Declaration on Human Rights Education and Training. tiny.cc/K4MUN.

3 Zie o.a. Council of Europe Charter on Education for Human Rights and Democratic Citizenship. rm.coe.int/16803034e5.

4 Oomen, B., & Vrolijk, M. (2010). *Inspiratie voor mensenrechteneducatie: Democratisch burgerschap en mensenrechten in het (burgerschaps)onderwijs*. Leiden: Stichting NJCM-Boekerij 50.

het actief deelnemen aan de democratie, gaat het bij mensenrechteneducatie vooral om het kunnen bijdragen aan het bouwen en verdedigen van een universele cultuur van mensenrechten in de samenleving. Mensenrechteneducatie heeft zo als uiteindelijke doel het bevorderen en het beschermen van mensenrechten.

De democratische rechtsstaat en mensenrechten zijn nauw met elkaar verbonden en kunnen moeilijk zonder elkaar. Om te beginnen is de democratische rechtsstaat gebaseerd op een aantal fundamentele mensenrechten: het recht op inspraak en participatie, het stemrecht, de vrijheid van meningsuiting, het legaliteitsbeginsel, de onafhankelijkheid van rechters, om er maar een paar te noemen. Maar de meerwaarde van de democratische rechtsstaat ten opzichte van andere staatsvormen is vooral dat het ons aller mensenrechten het meest effectief beschermt. Mensenrechten zijn gebaseerd op de principes van menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid, non-discriminatie en vrijheid. Mensenrechten vormen de basis voor ieder mens om in vrijheid en waardigheid te leven, en in gelijke gevallen gelijk behandeld te worden. Mensenrechten zijn tevens onontbeerlijk voor een gezonde, functionerende democratie. Te denken valt hierbij aan het recht op goed onderwijs of het recht op informatie. Voor een laaggeletterde burger is het stukken moeilijker aan de democratische samenleving mee te doen. En in een land zonder persvrijheid staat de democratische rechtsstaat onder druk. Tegelijkertijd beschermt de democratische rechtsstaat ons tegen machtsmisbruik – door de staat of door de (democratische) meerderheid. De rechtsstaat waakt over ieders mensenrechten en ziet erop toe dat de staat onze vrijheden niet zomaar

kan inperken of dat een meerderheid de rechten van minderheden niet zomaar kan schenden. En daarmee is de bescherming van de democratische rechtsstaat in ons aller eigenbelang.

De staat, oftewel de overheid, speelt een grote rol in het respecteren en het verwezenlijken van mensenrechten. Respect voor mensenrechten is echter niet een louter juridische of politieke aangelegenheid. Om de principes van menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid, non-discriminatie en vrijheid in de praktijk te garanderen zullen mensen ook zelf deze principes moeten onderschrijven en ernaar handelen. Om een cultuur van mensenrechten te bevorderen zijn een aantal kerncompetenties nodig.

Kerncompetenties

In de publicatie *Inspiratie voor mensenrechteneducatie* geven Barbara Oomen en Marloes Vrolijk een voorbeeld van de kerncompetenties van mensenrechteneducatie die een indruk geven van de kennis, vaardigheden en houding die essentieel worden geacht (zie tabel).⁴

Een aantal van de kenniscomponenten die essentieel zijn voor mensenrechteneducatie en burgerschapsvorming passen goed in het vakgebied staatsinrichting. Maar ook als je de kerncompetenties naast de algemene doelen van geschiedenisonderwijs legt, en vergelijkt met de functie van historische kennis en historisch besef (historisch denken en redeneren), zie je al snel aanknopingspunten. Zoals in *Bij de Tijd* wordt uitgelegd: kennis van het verleden in samenhang met het heden leidt bij de leerling tot: (a) bestaansverheldering; (b) identiteitsconstructie; (c) oordeelsvorming en positiebepaling en (d) inlevingsvermogen, kritisch denken en mediawijsheid.

Kennis en begrip: weten van...	Houding en waarden: willen...	Vaardigheden en gedrag: kunnen...
De geschiedenis en de filosofie van de mensenrechten, drie generaties rechten, de juridische, politieke en ethische dimensie van mensenrechten, het ontstaan van de Verenigde Naties, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.	Nadenken over vraagstukken gerelateerd aan mensenrechten en vrede.	Het beschrijven van historische en huidige sociale processen in termen van mensenrechten.
Internationale mensenrechtenstandaarden, zoals het Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten en inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten.	Een verband leggen tussen rechten en verantwoordelijkheden.	Het toepassen van het raamwerk van mensenrechten op de eigen ervaringen.
Argumenten voor en tegen universele rechten, de ondeelbaarheid van rechten, botsing tussen rechten.	Meevoelen met slachtoffers van mensenrechtenschendingen (minderheden in het bijzonder).	Het maken van een onderscheid tussen dragers van verantwoordelijkheden en van rechten.
Mensenrechtenmechanismen en verantwoordelijken op het internationale en nationale niveau (instituties en actoren).	Met anderen communiceren over mensenrechten.	Het analyseren van machtsmechanismen en de rollen van verschillende actoren.
De principes achter mensenrechten: non-discriminatie, waardigheid, ontwikkeling, participatie.	Actie ondernemen om mensenrechten uit te dragen en te beschermen.	Het waarmaken van de principes achter mensenrechten in de eigen omgeving.
De context van mensenrechtenschendingen.	Kritisch reflecteren op het idee van mensenrechten.	Geloven in het eigen kunnen en het tonen van leiderschap.
De verhouding tussen mensenrechten en vrede en veiligheid, ontwikkeling en globalisering.	Geen passieve toeschouwer willen zijn bij mensenrechtenschendingen.	Het ontwikkelen van individuele en collectieve strategieën om zienswijzen uiteen te zetten; de publieke opinie te beïnvloeden: politieke invloed uitoefenen.
De verhouding tussen het respect voor, en het schenden van, mensenrechten op lokaal, nationaal, regionaal en wereldniveau.	Betrokken zijn bij de verschillende gemeenschappen waartoe de scholier behoort.	Bijdragen aan het naleven van mensenrechten in elk van deze gemeenschappen.
Grote mensenrechtenverdedigers en wat zij bereikten.	Zelf een voorbeeld stellen op het gebied van mensenrechten.	Verschil maken.

Het eerste aanknopingspunt ligt in de functie van historische kennis. Historische kennis van de ontwikkeling van mensenrechten, van tijden, situaties en samenlevingen waarin mensenrechten nog niet erkend werden of geschonden werden zijn essentieel voor het ontwikkelen van begrip voor het belang van mensenrechten. In het verlengde ligt het historisch besef door historisch denken en redeneren over continuïteit en verandering, oorzaken en gevolgen, overeenkomsten en verschillen, waarden en normen. Verbanden leggen tussen bijvoorbeeld de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog en het vastleggen van universele mensenrechten is hiervan een voorbeeld, maar ook de emancipatie van verschillende groepen mensen door de tijd (in

verschillende tijdvakken) met elkaar vergelijken. Het doel van mensenrechteneducatie (en in het verlengde burgerschapsvorming) kan bijdragen tot de formulering van fundamentele, bestaansverhelderende vragen en daarmee tot de beoordeling van welke kennis relevant is voor het geschiedenisonderwijs. Hebben we allemaal dezelfde rechten? Heeft iedereen het recht op gelijke behandeling? Is dat altijd zo geweest? Wat voor consequenties heeft het als niet iedereen gelijk behandeld wordt? Met zulk soort vragen kan een verbinding tussen het verleden, heden en toekomst worden bevorderd die bij kan dragen tot het tweede aanknopingspunt: oordeelsvorming en positiebepaling. Geschiedenisonderwijs leert leerlingen acties ►

en motieven van andere mensen te begrijpen binnen de context van een specifieke plaats en tijd. Ook leert het naar gebeurtenissen te kijken vanuit meerdere perspectieven: politiek, sociaal, economisch, cultureel. Met specifieke historische kennis en historisch besef in hun bagage, hopen wij leerlingen richting te geven aan hun handelen met het oog op de toekomst en leren we hen om ook zelf verantwoordelijkheid te nemen voor hun acties. Zo ook met betrekking tot hoe zij met verschillen van mening omgaan, als burger met een stem bij verkiezingen, wanneer vluchtelingen naar Nederland of hun gemeente komen, wanneer ze merken dat bepaalde mensen gediscrimineerd worden of zich gediscrimineerd voelen, enzovoort. Wanneer historische kennis en besef ook mensenrechten en gelijke behandeling omvat, is de kans groter een universele cultuur van mensenrechten te bevorderen.

Reconstructies

Historisch denken en redeneren zijn uiteraard vaardigheden die onderdeel uitmaken van de essentie van geschiedenisonderwijs en die een bijdrage kunnen leveren aan de doelen van mensenrechteneducatie. Maar er zijn nog meer vaardigheden die geschiedenisonderwijs beoogt te versterken: inlevingsvermogen, kritisch denken en mediawijsheid. Dit is het derde aanknopingspunt. Verhalen over het verleden zijn altijd standplaatsgebonden reconstructies. Uitzoeken welke interpretaties waarschijnlijk dichterbij de werkelijkheid liggen dan anderen, wat informatie betrouwbaar maakt, gedegen bronnenonderzoek, feiten van meningen leren onderscheiden zijn evengoed vaardigheden die voor burgerschapsvorming en mensenrechteneducatie van belang zijn. Bijvoorbeeld wanneer het gaat om de ontkenning van de Holocaust, allerlei complottheorieën en andersoortige informatie (*fake news*) die mensen tegen elkaar opruiet en discriminatie van bepaalde bevolkingsgroepen in de hand werkt, of andere controversiële onderwerpen. Tegelijkertijd bieden de verhalen over het verleden ook een kans om het inlevingsvermogen van leerlingen te versterken. Mensen in het verleden hielden er andere normen (en waarden?) op na, hadden andere gebruiken en maakten andere keuzes dan leerlingen vandaag gewend zijn. Geschiedenisonderwijs beoogt leerlingen naar het 'vreemde' te laten kijken zonder vooringenomenheid (presentisme), en zo mogelijk in te laten leven in personen vanuit het historische (politieke, sociaaleconomische of culturele) perspectief. Daarmee biedt geschiedenisonderwijs een kans deze vaardigheden ook in het heden te gebruiken bij ontmoeting met mensen en culturen die anders zijn dan zij gewend zijn – om zich in het beste geval te kunnen verplaatsen in de situatie van de ander, of een onderwerp te bekijken vanuit een ander perspec-

Mensenrechten in het kort

De rechten van de mens, of kortweg de mensenrechten, zijn rechten die ieder mens toekomen, waar ook ter wereld. Mensenrechten zijn er om mensen te beschermen tegen de macht van de staat en moeten ervoor zorgen dat iedereen kan leven in menselijke waardigheid. Mensenrechten betekenen bijvoorbeeld dat iedereen een eigen vrije mening mag hebben en uiten en dat de overheid niet zomaar geweld tegen burgers mag gebruiken. Ook houden ze in dat je recht hebt op onderwijs, op genoeg te eten en een dak boven je hoofd. Staten hebben met elkaar afgesproken deze rechten voor iedereen te zullen garanderen. Voor iedereen, dus ongeacht ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, welstand, geboorte of enige andere status. De mensenrechten vormen de basis voor alle wetgeving en beleid van de overheid.

tief, of in ieder geval zonder vooringenomenheid verschil van perspectief te accepteren. Respect voor diversiteit is tenslotte een van de onderliggende principes van mensenrechten.

En dan zijn we bij het vierde aanknopingspunt: identiteitsconstructie. Zoals eerder al aangegeven, gaat mensenrechteneducatie niet enkel over kennis en vaardigheden, maar is de combinatie met 'onderwijs door mensenrechten' essentieel. Onderdeel hiervan is respect voor diversiteit in het curriculum en op school. Geschiedenisonderwijs helpt leerlingen zichzelf en de wereld te begrijpen, of zoals *Bij de Tijd* zo mooi formuleert: '[d]oor middel van geschiedenis plaatsen wij ons in een verhaal waarin ons heden betekenisvol wordt verbonden met onze herinneringen van het verleden en onze mogelijke toekomst.' Maar ja, wie zijn 'wij'?

Leerlingen komen ieder de klas in met hun eigen herinneringen van het verleden, die nauw verbonden zijn met hun identiteit. En die herinneringen stoken soms niet met elkaar. Bovendien is volgens art.29 van het VN-Kinderrechtenverdrag een van de doelen van onderwijs juist het bijbrengen 'van eerbied voor zijn of haar eigen culturele identiteit, taal en waarden, voor de nationale waarden van het land waar het kind woont, het land waar het is geboren, en voor andere beschavingen dan de zijne of hare'. Geschiedenisonderwijs kan hierin een bemiddelende rol spelen. De aandacht voor de standplaatsgebondenheid die al werd aangehaald, gecombineerd met de vaardigheden van kritisch denken en bronnenonderzoek maakt het voor alle leerlingen noodzakelijk om zowel hun eigen verhaal als dat van anderen kritisch te bekijken.

Maar ook het curriculum zelf speelt hierbij een belangrijke rol. Het moet een balans bieden voor het stimuleren van sociale cohesie binnen de samenleving enerzijds en het respecteren van de identiteit en culturele achtergrond van de leerlingen anderzijds. Dit is des te belangrijker in een tijdperk van globalisering. Respect voor en om kunnen gaan met diversiteit is essentieel voor toekomstgericht onderwijs. Dit betekent aan de ene kant dat leerlingen in aanraking moeten worden gebracht en moeten leren omgaan met verschillende perspectieven en meningen. En aan de andere kant dat het curriculum zelf ervoor moet waken kennis en vaardigheden vanuit slechts één perspectief (nationaal, eurocentrisch) aan te bieden.

Curriculumherziening

Het College voor de Rechten van de Mens is van mening dat mensenrechteneducatie (en burgerschapsvorming) niet de opdracht van een enkel vakgebied is, maar geïntegreerd dient te worden in de inhoud van de verschillende vakken (onderwijs *over* mensenrechten), en in de vakdidactiek en pedagogiek (onderwijs *door* mensenrechten) om haar doel te kunnen bereiken. Een concept-contextbenadering is daarvoor een uitstekende aanpak. De verschillende vakgebieden kunnen een aantal goedgekozen gemeenschappelijke concepten of kernbegrippen verduidelijken aan de hand van relevante contexten. Zij kunnen elk vanuit hun eigen invalshoek(en) (historisch, economisch, geografisch, filosofisch, maatschappelijk, politiek en mensenrechtelijk) het inzicht van leerlingen in de verschillende concepten versterken. Bijvoorbeeld een historische invalshoek op het concept (on)gelijkheid, macht, migratie naast een geografisch perspectief van deze concepten kan het bespreken van actualiteiten (politieke, maatschappelijke invalshoek) een andere dimensie en meer diepgang geven. Andere mogelijke

concepten zijn vrijheid, emancipatie, democratie, integratie, inclusie, burgerschap, mensenrechten. Een concept-contextbenadering voorkomt enerzijds overladenheid van het curriculum, waarborgt de specifieke kenmerken van vakgebieden (belangrijk voor vervolgoopleidingen en beroepsmogelijkheden) en maakt het curriculum en de lesstof voor leerlingen coherenter en betekenisvoller. Cruciaal hierbij is wel dat de concepten aansluiten bij fundamentele, bestaansverhelderende vragen – relevant voor de leerlingen nu en in de toekomst. Ruimte voor aansluiting bij de actualiteit en gebruikmaken van narratieven vanuit verschillende groepen is daarbij cruciaal: alle leerlingen dienen zich in de leerstof te kunnen herkennen.

Het moge duidelijk zijn: geschiedenis is van onschatbare waarde voor mensenrechteneducatie. Het College beseft dat geschiedenisleraren – onder andere via de vakvereniging VGN – zich al zeer hebben verdiept in het belang van burgerschapsvorming en hoe geschiedenis hieraan bij kan dragen. Hopelijk heeft dit artikel laten zien dat naast burgerschapsvorming – en deels als onderdeel daarvan – mensenrechten ook een plaats in het nieuwe curriculum moeten hebben. Dit hoeft niet te leiden tot overladenheid, maar biedt juist kansen voor betekenisvoller onderwijs en vakoverstijgende samenwerking. ■

Meer informatie

Heeft u vragen of opmerkingen, of wenst u meer informatie, dan kunt u contact opnemen met Frauke de Kort, beleidsadviseur bij het College voor de Rechten van de Mens: f.de.kort@mensenrechten.nl. Voor algemene informatie over het College of het organiseren van een bezoek kunt u terecht op www.mensenrechten.nl. Op Twitter: @MensenrechtenNL.

